

In de Brantas, die wat Zuidelijker mondt, ontbreken palingen niet geheel. Hoewel ik van verschillende plaatsen aan die rivier ontkennend antwoord kreeg, waren er meerdere andere, die „aanwezig, maar zeer zeldzaam” meldden. Zoo Djombang, Toeloengagoeng (Kali Song), Blitar (Kali Gendjong), Wlingi (ibid.) en Toeren (Kali Lesti).

Tusschen Bangil, bij de meest Zuidelijke monding van de Brantas, en Probolinggo monden meerdere kleine riviertjes, zooals de Kali Welang, K. Poespo en K. Bades, waaroemtrent ik slechts negatieve berichten kreeg, wat wellicht ook een gevolg is van de hooge watervallen, die een hindernis vormen voor het optrekkende palingbroed. Van Probolinggo af oostwaarts zijn alen weer goed bekend; vooral in het Besoekische. In de Kali Legoendi, die bij Probolinggo mondt, zijn ze echter nog niet algemeen.

Het kronkelend verloop der rivieren van de Noord- en de Zuidkust van Java maakt, dat palinglooze en palingbevattende stroomgebieden vaak op eigenaardige manier in en om elkaar heengrijpen. Interessant is bijv. de beschouwing der rivieren, die van de Merapi komen. Die, welke op de Westzijde ontspringen, stroomden naar de Kali Progo, een rivier van de Zuidkust, waarin dan ook palingen algemeen zijn. Die, welke van de Oostelijke helling komen, monden in de Kali Demak, de Kali Serang en de Kali Solo, alle rivieren van de Noordkust, zonder alen. Op de zuidzijde van de Merapi hebben wij rivieren, die deels in de Kali Opak (Zuidkust) vallen, deels in de Kali Dengkeng, een zijrivier van de Solo-rivier. In de eerste komen palingen voor, in de laatste niet. Zoo ligt Prambanan tusschen twee evenwijdig van de Merapi afstroomende rivieren, de Kali Opak en de Kali Dengkeng. De eerste, zijrivier van de K. Opak, bevat paling, de laatste, zijrivier van de Solo-rivier, niet!

Op Madoera schijnen palingen niet voor te komen, op Bawean stellig niet.

Mochten er onder onze lezers zijn, die nog iets weten mee te deelen omtrent het voorkomen van paling, speciaal in de beide overgangsgebieden (W. van de Tjimanoeek en O. van de Solo-rivier), dan houd ik mij daarvoor bijzonder aanbevolen.

Met het inwinnen van inlichtingen betreffende Sumatra en Borneo en tusschenliggende eilanden ben ik thans bezig.

DR. H. C. DELSMAN.

MANOEK POETIH: LEUCOPSAR ROTSCHILDI.

Varen wij in de maand October of November — de intens warme maanden voor Oost-Java — van den Java-wal naar de Bali-kust en wel in het bijzonder van Banjoewangi naar Gilimanoek op Bali, dan treft ons het groot aantal watervogels dicht bij den „overwal”. Straat Bali is dan rustig, er heerscht nagenoeg totale windstilte, ten zeerste noodig voor de troc(a)schelp-duikers en visschers, die van Raäs (eilanden-groep ten westen van Kangéan) en zelfs van Zuid-Selebes komen om hier hun bedrijf uit te oefenen.

De inham van Gilimanoek is dan dicht bevolkt met allerlei strandloopers; de grasvlakten, grenzend aan het strand, slechts dun bezaaid met *Lantara* en onvolgroeide gebangpalmen, hebben hun eigen bevolking, in hoofdzaak bestaande uit *djalaks* (*Sturnopaster jalla* en *Aethiopsar javanicus* ¹⁾) en *gemaks* (*Turnix pugnax*).

Tallooze vluchten *djalaks* (*Sturnidae*), zoowel van de zwarte als van de grijze, zitten op de takjes van de in deze warme maanden nagenoeg geheel bladerlooze *Lantana*.

¹⁾ In de literatuur nog niet voor Bali vermeld!

Millioenen rijpe vruchtjes worden hier door de verscheidene vogelsoorten verorberd. De onrijpe vruchten worden 's middags en meer nog 's nachts genuttigd door de in deze streek bijna uitgeroeide herten.

Tusschen de talrijke witgevederde grijze djalaks, vallen de door de Madoereezen aldaar genoemden manoek poetih in den aanvang niet op. Schuw zijn deze dieren in de warme maanden, in dit onbewoond westelijk deel van Bali, niet. Wij kunnen ze dan ook tot op korten afstand naderen. Op het eerste gezicht lijkt 't ons toe, dat deze mooie witte vogels vreedzaam tusschen de djalaks rondfladderen. Een nauwkeuriger

Fig. 1. „Manoek poetih”, *Leucopsar rotschildi*.

onderzoek wijst echter uit, dat ze aparte groepjes vormen. Worden ze met de andere vogels verjaagd, dan eerst merken wij op, dat ze één groote familie vormen, en nimmer met de djalaks mede wègvluchten.

De eerste kennismaking met de hier afgebeelde manoek poetik dateert van 1911. Hadden wij toen een beschrijving moeten geven van dezen witten vogel, dan zou deze ongeveer hebben geluid: geheel witte vogel, gedaante als van den djalak, vleugels zwart gepunt, evenzoo de staartpennen; snavel geheel zwart, niet lang; een zwarte band loopend van snavel om het oog naar de slaapstreek; sommige exemplaren gekuifd, d.w.z. zetten onder bij-

zondere omstandigheden de kuif op. (Deze exemplaren hebben een brederen band om het oog, terwijl die band niet zwart is, in alle geval minder donker getint dan bij de niet-gekuifde exemplaren.); pooten zwart; komen zeer veelvuldig voor in groote vluchten”.

Aan deze beschrijving zouden we dan ook toevoegen: „hebben deze vogels *niet* op Java, t.w. Baloeran-vlakte, gezien, evenmin als in het bewoonde oostelijke deel van West-Bali”.

In Februari 1914 omzeilden wij vanaf Gilimanoek, langs Poeloek Mendjangan, geheel de noordkust van onbewoond Bali tot aan G. Goendoel, en speurden, overal aan wal gaande, tevergeefs naar onze witten vogel. Geen enkel exemplaar werd opgemerkt. Wij waren toen dan ook geneigd de conclusie te trekken: „ze zijn trekkers”.

Eindelijk werd een paar gesignaleerd, rustend op den tak van een pilang (*Acacia leucophloea* WILLD.), welke als eenzame wachter stond op een kalen grasheuvel. Bij nadering vloog het paar weg, in de vlucht overeenkomst vertoonend met de vliegwijze der béo's (*Eulabes javanensis*). Van een verdere waarneming moest toen worden afgezien.

Eerst in Juni 1915 bij onze vestiging in het onbewoonde Noord-Bali en wel in de nabijheid van het schiereiland G. Goendoel, zouden we den manoek poetih terugzien.

Een verblijf van ruim 3 jaar aldaar, waarbij we bijna het geheele Noord-Westen van meergenoemd eiland hebben doorkruist, heeft ons nog niet heel veel nader gebracht tot de

gewoonten van onzen vogel. Zoo hebben we nimmer zijn stem gehoord, noch zijn nest of eieren gevonden. Geruchten hieromtrent in overvloed, doch allesbehalve betrouwbaar.

Wij zijn geen vogeljagers, dus een exemplaar hebben we in die drie jaren nimmer in handen gehad.

In Juni 1915 nu, zijn we op Noord-Bali en zien somwijlen en nog wel bij groote uitzondering enkele „witte vogels”, en dan steeds paarsgewijze, rusteloos en schuw. De afstand, waarop ze te naderen zijn, is zóó groot, dat zelfs met een kijker de juiste kleuren niet te onderscheiden zijn. Er is echter zooveel te zien en waar te nemen, dat wij niet meer aan den poetih denken. Plots worden we verblijd door het bericht van een ouden Bali-slam ¹⁾, dat op een met rhizophoren begroeid rif van Pegametan honderden manoeek poetihs aan het nestelen zijn. Zelfs worden verhalen gedaan van de heerlijkheid der eieren, zeer geliefd door de aldaar telkens voor eenige dagen verblijf houdende visschers. Met gepasten achterdocht, in den loop der jaren ontstaan, vragen we wanneer hij de vogels gezien heeft. Toen de oude strooper echter volhield, dat het nog niet heel lang geleden was, varen we 's middags in een prauwtje uit, om den volgenden dag het rif te bereiken. Van de „honderden” vogels echter geen spoor, wel treffen we er een kleine witte stern. 't Bleek later, dat de man de groote vluchten gezien had in de vischmaand October; de eieren bleken te zijn van de juistgenoemde stern.

In den aanvang van de droge maanden (September-October-November), waarin het overdag zoo enorm heet is, dat zelfs herten van hitte en watergebrek sterven, komen de eerste vluchten van den manoeek poetih. Over geheel Noordwest-Bali zien we dan veelvuldig deze witte vogels. In de maanden October-November nam ik vluchten van 30 en meer en soms zelfs van veel meer waar. Waar ze vandaan komen? Volgens onze meening komen de zwartoogjes met hun keurig witte vederdracht van elders. Ze voeden zich uitsluitend met de rijpe vruchtjes van de *Lantana*. Ze blijven de menschen schuwen; zoodra zijn er wat kampong-huisjes gebouwd of het aantal der vogels wordt minder; ze laten zich merkbaar door den mensch terugdringen.

In Juni 1926 eindelijk hebben we een paar doen schieten, slechts één der vogels werd tusschen de struiken gevonden, het andere helaas niet. Dit was het eenige paar in een tijd van ruim 10 dagen over een oppervlakte van 300 H.A. door ons ontdekt, tijdens ons laatste bezoek aan Bali.

Met verbazing constateerden we, dat de door ons voor zwart of beter voor donker uitgemaakte streep om het oog fraai kobaltblauw van kleur is. In het kort is de beschrijving als volgt:

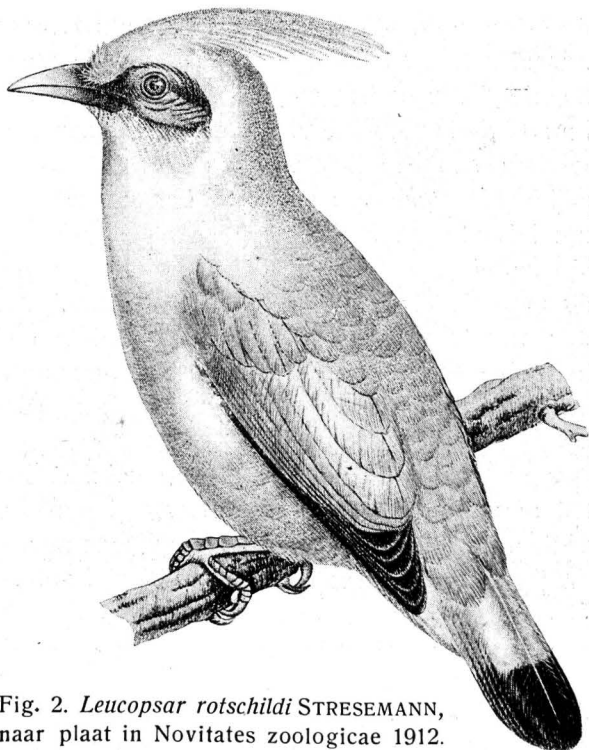

Fig. 2. *Leucopsar rotschildi* STRESEMANN, naar plaat in Novitates zoologicae 1912.

¹⁾ Balinees tot den Islamschen godsdienst overgegaan.

Het geheel wit, met zwart gepunte staart- en slagpennen. Neusgaten laag aangezet, aan de bovenzijde en naar den mondhoek toe bezet met smalle veertjes; kin beveerd; mondhoek geheel kaal, wang en keel beveerd. Ondersnavel tot $1\frac{1}{2}$ c.M. van den snavelpunt kobalt blauw; oor-, slaap- en teugelstreek beveerd. Huid over den geheelen kop tot en met nek, de keel inbegrepen, geheel kobalt-blauw; in oor- en oogstreek huid eenigszins geplooid en opgezet. De lichtgebogen bovensnavel met duidelijken rug of verhooging steekt een weinig uit. Oogen zwart. Vanaf bovenkop over achterkop en nek lopen aigrettes, waarvan de lengte ongeveer 7 à 8 c.M. is; haar aantal bedraagt van 30 tot 50. Staartpennen alle ongeveer even lang, lengte ongeveer 9 c.M. Pooten donker grijsblauw, wortel der teenen zwaar verdikt, klauwen sterk, bevedering loopt door tot de dijstreek; pooten vrij van veeren.

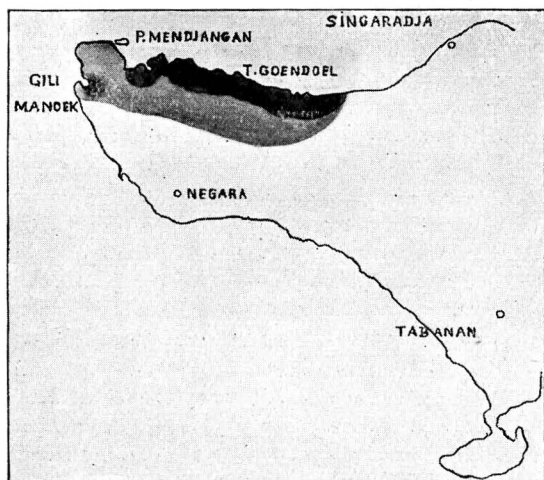

Fig. 3. West-Bali, in het N. het woongebied van *Leucopsar rotschildi*; in donker getint gebied talrijker.

deel van Bali afzocht naar dezen vogel.

Het eerste exemplaar (van 1911) werd geschoten bij Boeboenan; VON PLESSEN trof den vogel alleen in het noordelijk deel van West-Bali aan, nabij de kust talrijker dan wat meer landwaarts in. Hij schoot toen vele exemplaren, welke alle naar Europa werden meegenomen. Boeboenan is tot nu toe de oostelijkste vindplaats, en van andere eilanden is dit dier nog niet bekend geworden. Zelfs kent men op geen der eilanden van den Archipel een naverwanten vogel, welke wegens den uiterst eigenaardig gevormden snavel en wegens de zeer lange kuif in een afzonderlijk geslacht is ondergebracht.

Over de levensgewoonten schrijft VON PLESSEN nog, dat zij in troepjes tot hoogstens 30 stuks leven en zich afgezonderd houden van de andere spreeuwsorten. Hun voedsel bestaat uitsluitend uit allerlei vruchten, vooral op papa ja waren zij zeer verzot. Hun geluid wordt door hem beschreven als veel gelijkend op dat van den djalak (*Sturnopaster jalla*), doch schriller en doordringender. Tegen den avond zouden zij om te overnachten naar het dichte oerwoud vliegen, waar zij op spreeuwenmanier nog wat kwetteren voor zij zich ter ruste begeven. Van nest en eieren heeft ook hij niets kunnen ontdekken.

Tot zoover de uiterlijke kenteekenen.

De maag bleek niet grooter te zijn dan een $1\frac{1}{2}$ c.M. in doorsnede. Ze is rond, en bevatte uitsluitend rijpe vruchten van *Lantana*.

De huid zond ik naar het Zoologisch Museum, waar door den Heer SIEBERS werd uitgemaakt, dat de manoeek poetih de alleen van Noordwest-Bali bekende en pas in 1911 door den eersten ontdekker, STRESEMANN, beschreven *Leucopsar rotschildi* was, waarvan te Buitenzorg nog geen exemplaar aanwezig was. Mijn geschenk werd er dan ook ten zeerste geapprecieerd.

De Heer SIEBERS was zoo vriendelijk mij de nog weinig omvangrijke literatuur over dezen interessanten vogel te verschaffen, waaruit ik gaarne nog een en ander laat volgen, speciaal uit de mededeeling van VON PLESSEN ¹⁾, die in 1925 het westelijk

¹⁾ Ornithologische Monatsberichte XXIV, 1926, p. 71-73.

In hoofdtrekken komen onze waarnemingen dus wel overeen. VON PLESSSEN heeft blijkbaar niet den tijd der grootste vluchten getroffen, waaraan het wellicht is toe te schrijven, dat hij zegt, dat de vogel niet aan de westkust voorkomt. Nabij Gilimanoek trof ik ze zelfs veel aan. Niettegenstaande wij meermalen een paar gevolgd hebben, lukte het ons niet hun nachtverblijf te ontdekken.

Soerabaia.

VAN DER PAARDT.

KORTE MEDEDEELINGEN.

Dierensprookjes. — Hoe moeilijk het is om verkeerde voorstellingen omtrent het dierenleven uit te roeien, is wel bewezen door Dr. Th. ZELL, den schrijver o.a. van het bekende werkje „Waar en onwaar”, met als ondertitel „Volksgeloof en dierenwereld”.

Ook wat onze Indische dierenwereld betreft, blijken sommige „sprookjes” vrijwel onuitroeibaar, zelfs bij menschen, die in de dagbladpers populaire beschouwingen omtrent het dierenleven in onze tropische gewesten leveren. Een paar in het Soerabaiasch Handelsblad vermelde onjuistheden op ons gebied mogen hier even worden rechtgezet.

In de eerste plaats werd eenigen tijd geleden het oude sprookje opgehaald, dat de klimbaars (*Anabas scandens*) in staat zou zijn om in boomen te klimmen en dit ook zou doen om daar *jacht te maken op insecten*. De oorsprong van dit sprookje moet gezocht worden in de mededeeling van een der eerste Europeesche ontdekkingsreizigers, die Britsch-Indië bezochten. In dien tijd nam men het zoo nauw niet met hetgeen men vertelde en toen ontstond het sprookje, dat de *Anabas* in boomen kon klimmen. Typisch is dan ook dat tot op heden deze visch, die het weliswaar geruimen tijd buiten het water kan uithouden, meestal afgebeeld wordt aan den voet van een palm, dien hij zoo zal gaan beklimmen. Hoewel ik reeds jarenlang hier op Java mijn liefhebberij tot visschen beperk, en dus uit den aard der zaak heel wat tijd aan den waterkant heb doorgebracht, is het mij nog nimmer overkomen, dat ik een *Anabas* heb ontmoet, die vrijwillig het water had verlaten, en een beklimmen van boomen is dan ook nog *nimmer* geconstateerd, behalve dan door den legendarischen ontdekkingsreiziger in het tegenwoordige Britsch-Indië. Ook vogel-liefhebbers, die er dus meer op uit zijn om de boomen af te zoeken naar de voorwerpen hunner liefhebberijen, heb ik gevraagd, of zij wellicht de *Anabas scandens* „op groenen tak” zijn tegengekomen, maar tot nu toe is het mij niet mogen gelukken een dergelijken boffer te ontdekken. Bij mij thuis zijn de klimbaarzen (naam ontstaan uit bovenvermeld sprookje) meerdere malen uit te kleine bassins ontsnapt, en werden dan eenige meters verder op het erf teruggevonden. Een boom, die door zijn eenigszins hellenden stand gemakkelijk te beklimmen zou zijn geweest, werd echter zonder uitzondering genegeerd. Ook waren de dieren, niettegenstaande hun prachtig ingericht labyrinth toch steeds zeer senang, wanneer zij zich, van de aanklevende aarde ontdaan, weder in frisch water bevonden. M. i. bestaat de mogelijkheid, dat de *Anabas* zich buiten het water begeeft, doch immer noodgedwongen, wanneer de hoeveelheid water door sterke uitdroging te gering wordt.

Een tweede enormiteit in de bewuste artikelen was, dat op Java de *ikan soempit* (schuttervisch, *Toxotes jaculator* CUV. & VAL.) door de Maleiers wordt gehouden om hem zijn schutterskunsten te laten vertoonen ¹⁾. Reeds jarenlang zoek ik, en anderen met mij, naar dezen visch hier op Java, doch deze komt zeer waarschijnlijk in onzen geheelen Archipel niet voor. Tenminste heeft kapitein TERWIEL, die zich bijzonder toelegt op het naar Europa overbrengen van tropische visschen, overal waar hij hier met zijn stoomer kwam, onderzoek naar den *ikan soempit* gedaan, doch steeds met negatief resultaat, hetgeen een vrijwel overtuigend bewijs is.

BREHM geeft als vindplaats van dezen visch dan ook op „Ostindien” waarmede nimmer ons Indië bedoeld wordt, omdat dan van den „Malayischen Archipel” gesproken wordt. Met Ostindien wordt dan het Indië van het vasteland aangeduid, en anderen geven ook als vindplaats op Achter-Indië, terwijl in BREHM uit Siam afkomstige exemplaren besproken worden. Waar in Achter-Indië ook Maleisch gesproken wordt, is de naam *ikan soempit* nog geen vaste aanduiding, dat het dier in de Javaansche riviermondingen zou moeten voorkomen. Wel is mij bekend, dat schepelingen van Duitsche booten, die Java aandoen, heel jonge *goerami's* (*Osphronemus olfax*) meenemen en deze als „Schützenfische” in hun heimat verkoopen, hierdoor in staat gesteld door de eenigszins op elkander gelijkende strepen, die beide visschen vertoonen.

¹⁾ Dit wordt in den Hollandschen BREHM vermeld. (Red.)